

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

J. U. Christensen:

Tider og Skikkelser
i
Midtsjællands
Historie.

IV.

Særtryk af Ringsted folketidende.

Ringsted.
„Folketidende“s Bogtrykkeri.
1916.

Sydøsthjørnet af Sorø Amt.

Haslevegns Karaktertræk.

Det moderne Haslevs Grundlægger, Agent Ulrich, sagde ved Byens 25-Mars fest de Ord: „Vi bor her i et Hjørne af Amtet“. I Virkeligheden er det ogsaa i Strid med de elementæreste Krav om Afrundethed, at Haslevegnsen hører til Sorø Amt.

Eandskabelig set hører Egnen egentlig til Sydsjælland. Eandskabets parkagtige Karakter — dets Slotte og Herregaarde, Skove og Søer — er forstellig fra det øvrige Midtsjælland, hvor de aabne Rum mellem Skovene er betydelig større end her, og hvor det idylliske viger mere for det aabne og vindblæste, end Tilfældet er i Egnen om Haslev, Bregentved og Gisselsfeld.

Men juridisk og politisk hører Haslev og Haslevegnsen til Midt-

sjælland. Det er Ringsteds gamle Herredsgrense, der i saa Henseende har været bestemmende. Haslev og Haslevengen hørte fra ældgammel Tid til Ringsted Herred; men Byen og Egnen har jo sit eget Retsomraade, der gaar ud over den gamle juridiske Herredsgrense (Bregentved-Gisselfeld Birk.)

Hele den østlige Del af Sorø Amt fra Peder Øres gamle Borg i Syd til Gyldenløves Høj i Nord — danner jo forøvrigt paa Grund af Susaaens dristige Togt ind Midtsjælland et Amtsaffnit for sig. Hvis vi regner Sorø til dette Affnit har vi et i historisk Henseende rigt og afvejlende Stykke Sjælland.

Oldtids-Sagaens Sigersted, Midlalderkirkens Sorø og Ringsted, den første Riddertids Fjenneslev og Haraldsted og den mest udprægede Herregaardstids Bregentved og Gisselfeld ligger alt indenfor dette Omraade.

Og om det Hele breder sig det Bondeland, der altid gav Midtsjælland dets Karakter. Ikke for

ingen Ting er en af Sjællands ældste Bondeskikkelser — Uslaf fra Balstrup — knyttet til Sjællands Midte.

Sydøsthjørnet af Sorø Amt er altsaa Herregaards-Udsnittet. Hjørnet dannes af de 4 Sogne: Tøstrup, Haslev, Frerslev og Braaby. Af Herregaarde og andre Storgaarde ligger der indenfor Omraadet: Bregentved, Gisselfeld, Holtegaarden, Louisenlund, Hefede, Edelesminde, Henriettelund, Conradsfeld og Troelstrupgaarden.

Af disse Gaarde er det naturligvis fortrinnsvis Bregentved og Gisselfeld, der paakalder Interessen.

I Lufstlinie ligger de to Gaarde ikke 4000 Alen fra hinanden; ad Vej er Afstanden dog den dobbelte. Af Ndre er de to Gaarde lige interessante, lige typiske og højest forskellige. Gisselfeld er Borgen fra den gamle Adels Glanstid, rød, stærk, firkantet, som vi kan forestille os Bærerne af de gamle Adelsnavne: Ore, Lykke, Gjøe, Brahe, eller hvad de nu hed.

Bregentved i sin nuværende Skikkelse er en ny Gaard i Roccostil med en fløj, der har bevaret den fra den mellemste Enevoldstid karakteristiske Barokstil. Bregentved i sin nuværende Skikkelse er Moltkernes Hovedgaard, og den første Moltke i denne Række var ogsaa en af Enevældens mest typiske Skikkelser.

Det vilde føre for vidt at gaa i Enkeltheder ved Skildringen af disse to prægtige Stormands-Gaarde. Og det er ogsaa overflødigt, forsaavidt som der om begge er skrevet bindstærke historiske Arbejder.

To Historikere.

Vemmetofte-Præsten Brasch, der i sin Ungdom var Huslærer paa Bregentved og hentede sin Ungdoms-brud her, har i 1873 udgivet det meget udførlige Værk „Gamle Ejere af Bregentved fra 1382—1740“, i hvilket Aar Gaard og Gods kom i kongeligt Eje, hvorefter Frederik den femte i Aaret 1746 skænkede Bregentved til Adam Gottlob

Moltke, hvis Slægt siden har besiddet Godset.

Om Gisselsfeld har den mangeaarige Godsforvalter paa Gisselsfeld Gods, senere Etatsraad Rasmussen, Jettehøj, i 1868 fuldendt et ligeledes meget interessant Værk under den fordringsløse Titel „Optegnelser om Gisselsfeld“. Særlig det sidstnævnte Værk rummer et meget omfattende Bidrag til Karakterisering af de agrariske forhold paa et stort sjællandsk Gods. Rasmussen har som Godsforvalter haft et praktisk Blik for at fremdrage netop alle de Enkeltheder, som fortrinsvis maa fængsle en Jordbrugs-historiker.

I en lokalhistorisk Skildring er der god Grund til at mindes begge disse Mænd, der har indlagt sig stor fortjeneste af Egnshistorien ved at samle og i let tilgængelig form bevare for Efterverdenen Optegnelser, der den Dag i Dag har Krav paa vor største Opmærksomhed og ogsaa danner Grundlaget for mange af de her meddelte Enkeltheder.

Peder Oxes Borg og dens Bygherre.

Gisselfeld er bygget i den danske Adels Storhedstid mellem Grevens fejde og Enevældens Indførelse. Og dens Bygherre er som nævnt en af denne Tids mest fremtrædende Skikkelser, Rigshovmesteren Peder Oxe. Rigshovmesterens Stilling vilde, betegnet med moderne Udtryk, nærmest svare til Konsejlspræsidentens og finansministerens i Nutiden. Hans Livsbane er mærkelig bugtet, den bevæger sig fra de højeste Pladser i Staten til Grænsen af Landsforræderiet; men den ender godt som den gammeldags Roman, idet Peder Oxe efter mange Aars Landflygtighed kaldes tilbage og faar den Stilling, hvormed vi ovenfor har betegnet ham.

Han hørte til en gammel dansk Adelsflægt, der var giftet ind i og

besvoret med talrige af de højest ansete Adelslægter. Farbroderen var hin berømte Torben Oxe, hvis Hals maatte springe paa Kong Christian den Andens Bud. Faderen Johan Oxe faldt paa Slægtens lollandste Gaard Nielstrup under Grevefejden, da han rettede Kanonen mod de oprørste Lolliker. Strax efter at Peder Oxe som 17-aarig vender hjem fra Udlandet, kaster han sig ind i vidtløftige Processer med andre Grene af Slægten, bl. a. mod sin egen Morfader, Mogens Gjøe, der havde ejet Gisselfeld og var en stædig gammel Herre, der nu tabte Gaarden i Processen; 1552 bliver Peder Oxe Rigsraad, og i Aarene deromkring er det, at han begynder Opførelsen af den prægtige Borg, der endnu ligger derude. — Der laa fordum i de samme Egne en Borg af dette Navn, maaste har Borgen haft Navn efter en ældgammel Rydningsby i Skoven, kaldet Gislefællæ.

I den nordre Del af Haven ved det nuværende Gisselfeld vogede

indtil for faa Aar siden et prægtigt
 Afbetræ, der skjulte en Del Mur-
 levninger med fine Rødder. Da
 Afbetræet fornylig (j: 1906) faldt,
 viste dets Aarringe en 300-aarig
 Ælde. Og under det blottedes Re-
 ster af en Bygning i Taarnform
 som Datidens gamle Herregaards-
 bygninger. De røde Sten svarer til
 det nuværende Gisselfelds, hvortil
 jo ogsaa Peder Øre skal have brugt
 Stenene fra det gamle. (Troels Lund:
 Peder Øre. 1906.)

Rasmusens Kort udviser, at der
 Syd for Louisenlund er fundet Rui-
 ner, som angives at stamme fra det
 „ældste Gisselfeld“.

Men mens Peder Øre var ivrig
 optaget af sine Bygningsforetagen-
 der og andre Sager, traf der et
 stort Uvejr op om ham. Fredag
 efter Pinse i Aaret 1558 kom der
 Stævningsmænd til Gisselfeld og
 forkyndte Stævning mod ham for
 Misligholdelse af forleningerne,
 som han sad inde med! Og det
 var ikke Smaating, det gjaldt: han
 havde forhugget Skovene, drevet

Jagt paa Stovvildt indenfor Kongens Enemærker og, hvad der var det værste, han beskyldtes for uordentlig, maaske falsk førelse af Lensregnskaberne. Enten nu Peder Oge følte, at mægtige fjender var ude og truede hans fremtidige Velværd, eller farbroderens Skæbne har afspejlet sig for ham, eller han var en stor Synder — nok om det: han stak af, unddrog sig Kettergangen og lod Gisselfeld være Gisselfeld. En Sommerkvæld forlader han i al Hemmelighed Borgen og og drager Syd paa. Vort 16. Hundredaars historiske Mester, Troels Lund, har i sin Skildring af Peder Oge fremtryllet Billedet af dette Ridt saaledes som det fremstiller sig for Peder Oge i Landsflygtigheden:

„ . . . Husker Du Ridtet den Sommerkvæld fra Vester-Egede, hvor de nykøbte Bøndergaarde laa? Jørgen Omand stod i Halvdøren og Rasmus Drukken ved Brøndvippen med deres „Guds fred, Peder“. Videre gif det op langs Hefede Skovbryn over den ny Bulbro ved

Hovmosen. Desperkløkken lød fra Braaby Kirke. Aftensolen farvede Gisselfeld dobbelt rød og kiggede ind ad Vægtergangens Skydehuller, medens Allikerne fløj skrigende i flok om den norde Gavlføj."

Gisselfeld var det stensatte Udtryk for hans Lykkes Drøm. Om det maatte hans Tanker først og fremmest kredse under Landflygtigheden.

Men Peder Ore var ingen Drømmer. Han traf et politisk Valg, da han valgte Lothringen som Maal for sin flugt. Hans Ophold ved dette Hof, hvor en Datter af Christian den Anden — altsaa en Uetling af den egentlige danske Kongeslægt, Hertuginde Christine — levendegjort i Børge Janssens Roman-Cyklus — var Midtpunktet, stod i forbindelse med højtflyvende Planer. Der var en Mulighed for, enten at forlige de to Linjer af Oldenborgerne gennem Frederik den Andens Giftermaal med Hertuginde Christines Datter eller ved at føre Lothringerne frem til et Cron-

frav paa Danmark. Kronen var jo endnu usikker paa „farbroderlinjen“.

Som den praktiske Mand han var, fik Peder Oxe dog ogsaa her Brug for sine administrative Evner. Han forlenedes af Hertuginde Christine med Amtet Schaumburg ved Vogeserbjærgenes fod og fik derigennem et godt Indblik i Landbruget i hine paa den Tid fremskredne Egne.

Olte Aar varede Landflygtigheden. 1566 havde Frederik den Andens „nordiske Syvaarskrig“ udtømt Rigets finanser. I dette Aar — for 350 Aar siden — nemlig den 24. April 1566 — sluttedes forliget mellem Kongen og Peder Oxe. Han sættes i Spidsen for Rigets finansstyrelse og gennemfører en dristig finanspolitik med Opstruning af Øresundstolden og Skattepaalæg, der bringer Penge i Kassen og sætter Staten i Stand til at føre Krigen til en taalelig Afslutning.

„Det stensatte Udtryk for hans Lykkes Drøm“ kalder Troels Lund Gisselsfeld. Her tager Peder Oxe Bolig med sin Hustru fru Mette

Rosentkrantz; — Enke efter den i Krigen faldne Sten Rosensparre. Og han fuldfører nu den stolte Borg. Han lod opføre et Teglbrænderi ved Gaarden. Og samtidig fastede han sig med Iver over Arbejdet paa at samle et vel afrundet Gods. I Peder Ores Delmagtsdage hørte der til Gisselfeld: 167 Gaarde, 6 Vandmøller og 40 Huse, alt beliggende i de nære Byer, Braaby, Haslev, Tøstrup, Tørværd, Vester Egede, Kongsted og Ulje; endvidere 80 Gaarde spredt over 52 Byer paa Sjælland.

Han var i mange Henseender en fremstuenende Mand. Han anlagde de store fiske damme ved Gisselfeld, drog Omsorg for Agerbrugets forbedring og havde 200 Aar før Landbrugerne i Almindelighed — faaet Øjet opladt for Brafningsens Betydning. I Aaret 1575 paabød han Bønderne paa Gisselfeld Gods at gennemføre Sommerpløjningen. Men i det samme Aar døde Peder Ore, saa hans Planer vandt ikke frem i det

praktiske Liv; de senere Lensmænd savnede ganske Sans for den Slags Reformers.

Han har Ord for at være den her i Landet, der først lærte Folk at spise Østers, hvilket kun har Kuriositets Interesje. Dertil gennemførte han ordnet Fasan-Opdræt, hvilket jo nu hører til enhver større Gaard. Forøvrigt ved man om Peder Øre, at han havde en fræsen Gane og en hvas Tunge, og at han ikke drak til Umaade' hvilket sidste er bemærkelsesværdigt paa en Tid, da selv Jomfruerne i Maribo Kloster skulde have deres rigelige Øl baade Dag og Nat! — Peder Øre døde i sin kraftigste Manddomsalder 24. Oktb. 1575. Døden kom pludseligt. Endnu Dagen før sad han i muntert Dannelag paa Kongeslottet (Frederiksborg) og fortalte djærvt om sit eventyrlige Liv. Selve Dødsdagen drøftede han Statsager, og han mødte Døden med den Sindsligevægt, som skal være saa karakteristisk for Bonden af gammel dansk Type.

Et letsindigt Ord, der kostede en Herregaard.

En anden interessant Personlighed er ogsaa knyttet til Gissfeldts Historie som Ejer af Godsset. Det er Korfitz Ulfelds Samtidige og — til en vis Grad — Ulykkesfælle, Kaj Lykke, i Sidelinjen en Vtling af Peder Ore, en rig, hovmodig og letsindig Adelsmand, der satte hele sin formue over Styr gennem en uovervejet Ntring i et Brev til en Veninde. Ntringen angik Dronning Sofie Amalie, om hvem han skrev: at man fortalte og det blev troet, at hun gjorde sig skyldig i ægteskabelig Utroskab. Brevet kom Hoffet for Øje. Kaj Lykke havde først faaet det ordnet saaledes, at han mod Betaling af en Bøde paa 100,000 Rigsdaler skulde slippe for yderligere Tiltale. Men den ene-
vældige Konges Raadgivere var

klar over, at der her var en Mulighed for at tilegne sig hele det omfattende Gods. Forliget blev omstyrtet. Kaj Lykke dømt fra Ære, Liv og Gods — og Bisselfeld inddraget under Kronen. (Han levede 24 Aar i Landflygtighed og kom først paa sine gamle Dage tilbage til Danmark; men hans Godser blev i Kronens Eje.)

De følgende Ejerskifter vil det være for vidtløftigt at komme ind paa. 1699 kom Godset til at tilhøre Christian den femtes uægte Søn, Danneffjoldernes Stamfader, Christian Gyldenløve, der ved Testamente oprettede det nu eksisterende adelige Jomfrukloster for 16 adelige Jomfruer, „doch keine fremde, sondern nur aus Seeland, Jütland, Fünen und Norwegen“ (dog ingen fremmede, men kun fra Sjælland, Jylland, Fyn og Norge), som der staar i den af den danske Kongesøn paa Tyff affattede fundats.

Forsvundne Landsbyer.

Det andet Stykke Herregaards-historie, der er med at give denne Egn dens Præg, angaar Bregentved.

Bregentved er vistnok som Herregaard ældre end Gisselfeld, men sin egentlige Betydning som stor Herregaard faar den dog først langt op i Tiden.

Hele Landskabet her omkring bringer en Række Bidrag til en Historie, som gaar igen rundt om i Danmark: nemlig Bondebyers Inddragning under Hovedgaarde. Til en vis Grad har det i Hovoriets Tid været af Betydning for Herremændene, at der var Bondebyer, som kunde levere Arbejdskraft til Hovedgaardene. Men efterhaanden som Herremændene blev mægtigere, følte de ogsaa en stærkere Trang til at gøre sig til direkte

Herrer over Jorden — og Bønderjorden blev Herregaardsmarker.

I Sorø Amts Sydøsthjørne er mange Landsbyer i Tidernes Løb forsvundne.

Ved Ulse Sø laa i gammel Tid Landsbyen Lille Bregentved med 5 Gaarde. Nord for laa Landsbyerne Pederstrup og Holte samt en By Nystrup, hvis Marker skal være inddragne under Holtegaarden. Pederstrup og Holte nedlagdes 1665 af Bregentveds Ejerinde paa den Tid, fru Karen Ahrenfeld, der paa deres Grund opførte den senere nedlagte Herregaard Ahrenfeldsborg (nedlagt af fr. Gabel omkring 1690).

Ogsaa paa det øvrige Omraade af denne Del af Amtet har der fundet adskillige forskydninger Sted i Henseende til Udviklingen fra Landsby til Storgaard.

Hvor Heseede Uvlsgaard nu ligger, var der fordom en Landsby med 8 Gaarde. Den kendes som Hirsit eller Hirsædæ i Middelalderen, da den (eller i hvert fald en Del af den) har tilhørt den fra Fædrelands-

historien og Ingemanns Digtning kendte Erkebiskop Jens Grand. Byen blev nedlagt 1671, og Gaarden opført 1691 af Adam Levin Knuth til Gisselfeld.

I nuværende Hesele Skov fandtes fordem nogle Enkeltgaarde: Uglerup, Nygaard og Troelsholt, der nu alle er forsvundne. De to førstnævntes forsvinden skal staa i forbindelse med Svenskekrigen. Svenskerne holdt omkring Jul 1658 hele Omraadet besat, og selve feltmarskal Steenbocks Heste var opstaldede paa Gisselfeld. En Ryttertrop fra København, udsendt — og maasse ført — af Gisselfelds Ejer, Kaj Lykke, overrumplede den svenske Besætning paa Gaarden og bragte Steenbocks Heste med til København, hvilket indbragte Erobrerne megen Hæder, men blev baade Gisselfeld og Omegnens Bønder til stor Byrde. Overleveringen vil vide, at Uglerup og Nygaard blev afbrændt af Svenskerne, og Gisselfeld blev saa ødelagt, at da Svenskerne drog bort, var der næsten ikke et helt Vindu i

Hovedbygningen, Gulve, Loft og Døre var ramponerede, Vildtet var nedskudt og Skovene forhuggede.

Nygaard's Boplads var endnu kendelig i 1868, da der paa dens Sted i Skoven fandtes nogle Paastellier, der antages at have holdt sig over 200 Aar i Skoven (Rasmussen: Gisselfeld). Det skulde være interessant at erfare, om de ogsaa har holdt sig i de siden da forløbne 50 Aar.

Troelholt, der har ligget helt ude ved Susaaen N. f. Hefede Skov, menes at være bleven nedlagt allerede paa Peder Ores Tid.

Uvlsgaarden Louisenlund er oprettet af to nedlagte Gaarde af Sotorup By.

Conradsfeld af Jorderne af en Udflyttergaard fra Braaby og en Gaards Jord fra Skuderløse.

Høgerup var en Landsby mellem Gisselfeld og Braaby, der næppe har omfattet mere end et Par Gaarde.

Gaarden Edelesminde er opført 1802 paa en af Gisselfelds Udmarker.

Forsvundne Skove.

Men større Betydning for Landskabets Ndre end Landsbyers Nedlæggelse og Omdannelse til Storgaarde har Udtyndingen i Skovomraadet faaet.

Rasmussens Kort giver i saa Henseende en sjælden, interessant Vejledning. Den Dag i Dag er denne Egn jo berømt for sine smukke Skovpartier. Skoven ved Villa Gallina i den nordlige Del af Heseede Skov er berømt for sin Skønhed. Fra 1852 har der her været et Hus — senere en Pavillon. Men langt tidligere har Stedet været yndet som Udflugtssted for Egnens folk. Navnet skriver sig fra et Hus, „Hanebjerghuset“, der afbrændte i Sommeren 1849, og som laa i Nærheden paa en af de fra Vester Egede By ved Udstiftningen udlagte Huslodder i den daværende Hanebjerg Mark, senere Hanebjerg Skov (Rasmussen).

I folkemunde nævnes Villa Galina nu som oftest kun „Villaen“.

De i dette Afsnit af Sjælland forbundne Skovstrækninger er i alt væsentligt følgende:

Dest for Haslev laa en Skovstrækning, ca. $\frac{1}{2}$ Mil lang og $\frac{1}{2}$ Fjerdingvej bred; den strakte sig fra Haslev Urne, V. f. Troelstrup, Ø. f. nuv. Conradsfeld til forbi Skovgaard (nu nedlagt).

S. Ø. og S. for Haslev var der Skov fra Bregentved og Eilemae Sø over den saakaldte Bondeholm helt til Troelstrupgaarden; Troelstrup havde saaledes Skov paa to Sider.

Hesede Skov og Denderup Vænge stod i næsten hele deres Udstrækning i forbindelse med hinanden.

Denderup Hestehave og Grundrup Skov var forbundne, saaledes at Svennerup og Tingrup i Præstø Amt var helt omgivet af Skov.

Mellem Aastrup Skov og Bregentved Dyrehave var der vidtstrakte Skovstrækninger, der strakte sig omtrent til Frenderup mod Nord og

Skoverup mod Syd. Ulse-Ølstrup Bymærker var paa de tre Sider omgivet af Skov.

N. f. disse Skovstrækninger laa midtvejs mellem Bregentved og Rode Ullerydshuset, hvis Navn tyder paa Rydning af endnu ældre Skov.

Midt i dette skovkrænte Omraade slyngede Susaaens øvre Løb sig gennem den vidtstrakte Hovmose mellem Gisselfeld og Rønnede.

Talrige Vandmøller fortalte om Udnyttelse af Naens Vandkraft.

Fattige Tider.

Disse Egenes Bønder har gjort Landbrugets onde og gode Tider med.

De onde Tider hører heldigvis — lad os haabe for stedse — fortiden til. Bønderne under Bregentved og Gisselfeld Godser har vel hverken haft det værre eller bedre end fortidens Bønder.

Kaarene var smaa, og Livet i hine Tider synes os Nutidsmennesker usfelt og glædeforladt. Uvil-

faarligt fæstes vor Opmærksomhed jo stærkest ved de ringe Tider.

Omkring Svenskekrigens Tid hedder det fra Testrup, at Byen er armelig og mange Gaarde staar øde.

1714—17 betegnes $\frac{1}{3}$ af Bregentved Gods som øde, og der var Bønder, som hverken havde Køer, fæ, faar eller Svin, end ikke en Høne ved deres Boliger.

Og da Christian Gyldenløves Enke, „hendes høje Naade“, som hun kaldtes, fru Dorothea Krag i 1754 er død og de testamentariske Bestemmelser om Gisselfeld Kloster skal træde i Kraft, hedder det i Durderingsforretningen, at af Godssets 200 Bøndergaarde var de 52 „enten tildels nedfaldne eller i saa ussel Stand, at de ej kunde anses som brugelige“, 80 Gaarde havde flette Bygninger, kun 10 Gaarde er i tilfredsstillende Stand. — Gaardbygningerne var de fleste Steder opførte af Bøge- og Elletræ, som snart forraadner.

I 1755 holdtes der paa 14 Gaarde i Braaby: 160 Heste, 107 Stykker Kvæg, 144 faar og 91 Svin.

I 1895 holdtes der i samme By: 200 Heste, 911 Køer, 262 faar og 598 Svin — d. v. s.: Kvægbesætningen er næsten 9-doblet, Svinebesætningen 6-doblet.

Gennemsnittet af Malfekvægbesætningernes Størrelse paa Gisselsfeld Gods' Bøndergaarde i 1755 var 2—3 Malfekøer (plus 2 Stkr. Ungkvæg) pr. Gaard.

Man havde i 1700 Aarene begyndt at indføre Stude som Træddyr. I alle Byerne paa Gisselsfeld Gods holdtes der Stude, saaledes 21 i Braaby, medens de andre Byer ikke syntes at ville nemme den jyske Lære, at „den, der ager med Stude, kommer ogsaa med“.

Bedemandssønnen, der blev en europæisk Skikkelse.

Adskillige Mænd med landskendt Navn er knyttet til Bregentveds ældre og ældste Historie. Men selvfølgelig maa Navnet Moltke nævnes først og sidst. Det gælder til en vis Grad bogstaveligt.

Endnu før man véd noget sikkert om det allerældste Bregentved — omtrent paa Valdemar Atterdags og Dronning Margrethes Tid — har Bærere af Navnet Moltke været knyttet til Haslev og Frerslev, altsaa Bregentveds allernærmeste Omegn. Paa nogle af de ældste Dokumenter angaaende Roskilde Bispestol og Skovkloster (det senere Herlufsholm) møder man Navnene Conrad Moltke og Sicke Moltke.

Men som Ejere af Bregentved i Tidsrummet fra 1386 til 1740 træffer vi ingen Moltke, men nok en

Række Mænd, hvis Navne i mange Tilfælde har haft Landsklang. Her er Bærere af det gamle danske Navn Gyldenstjerne, her er Oluf Mouritsen Krognos og Mourits Oluffsen Krognos — til sin Tid nogle af Sjællands mægtigste Jorddrotter —, her er Bærere af de i fædrelandshistorien kendte Adelsnavne Brahe, Gjøe, Urne og Juel. Og her er endelig Poul Vendelboe Løvenørn, der ejede Bregentved i nogle Aar.

Poul Løvenørn er en pragtfuld Type paa de Mænd af borgerlig Oprindelse, der i Enevældens Tid svang sig op til de højeste Stillinger.

Vi skal ikke paa dette Sted komme dybt ind paa Poul Løvenørns Saga; den hører hjemme i fædrelandshistorien. Men som Bregentved-Herre hører han dog Egnen til, og man har adskillige Vidnesbyrd om den Interesse, han nærede for det Gods, som han fik i Hænde, nærmest ved kongelig Velvillie. Han foretog betydelige Istandsættelser og Ud-

videlser paa Hovedbygningen, forsynede den med sit Vaaben og adskillige Indskrifter — alle paa Latin.

Ovenover Indgangsdøren til Bregentveds Hovedbygning lod han sætte en Sten med følgende Indskrift i forgyldte Bogstaver (Latin, her gengivet paa Dansk):

„Ved den almægtige algode Guds
Lykke og af den ophøjede Eneherrers
Christian VI.s Gunst erholdt Poul Løven-
ørn og Ingeborg Dorothea Vinding
Herresædet Bregentved
og istandsatte det med al takkelig Omhu.
1735.“

Saa smukt var Bregentved blevet udstyret, at selve den pragtsyge Dronning Sophie Magdalenes pragtsyge Slægt følte stort Behag i det, og der var Tale om, at Christian den Sjettes Svigerinde skulde have haft det til Bopæl senere i Tiden.

Ingeborg Vinding bortkaldtes, før Bregentved i dets ny Skikkelse var færdig.

I Braschs Bog om Bregentveds gamle Ejere findes en paa autentisk Materiale bygget omhyggelig og meget udførlig Skildring af Løven-

ørns hele Liv, et Liv, der er som et vidunderligt Eventyr.

Bedemandssønnen fra Horsens, der begynder som teologisk Student, forlader Studeringerne, kommer til Rusland, bliver Czar Peter den Stores betroede Mand, vender tilbage til Danmark, bliver sin Konges Raadgiver, en betroet Udsending baade til Stockholm og Berlin, er det sidste Sted baade Prøjserkongen Frederik Vilhelms og dennes Son, den senere Frederik den Stores Ven og Raadgiver — kort sagt en Mand, der har Evnen til altid at være ovenpaa.

Han er det i Kraft af en lysende Evne og en kraftig Villie, er en Mand med en utrættet og uegenlyttig Arbejdslyst, en frisk og frejdig Natur, der synes at have forenet de bedste danske Egenskaber: Lune og Sindsligevægt, Evne til at være „lige til“ i en forstruet Tid, djærv og behændig — en Politiker, saaledes som Enevoldstiden behøvede ham.

Intet Under, at han — om end først 100 Aar efter sin Død — fandt sin Digter, og at Digtet om ham hører til dem, som unge Piger i de højere Alménskoler gerne opgiver blandt dem, „de kan“.

I 1847 udgav H. P. Gjesing Løvenørns Historie, og nogle Aar efter offentliggjorde Carl Ploug i „Danst folkekalender“ Digtet „Et Kys“:

Et Kys en Gang er blevet Grænsen,
som skille for- og fremtid ad,
og Skæbnens Lov har været skrevet
paa Pigelæbens Rosenblad.

Et Kys har aabnet Mandens Stræben
den Vej, som for ham syntes lukt;
et Kys har løsnet Ørnens Vinger
og spændt dem ud til dristig flugt.

Et Kys har med sin milde flamme
en Gang tændt Færens høje Baun,
et Kys har givet Danmarks Saga
i Gem et herligt Heltenaon.

Og saa fortælles der, hvorledes den unge Student vandrer sammen med sine bedre stillede Kammerater, fanger et Blik, et Glimt af „en Pige faur og fin“, der sidder ved Vinduet „halvt skjult af store

Gyldenlaffer og et misundeligt Gardin". Og de lover ham Rejssepenge ud i det fremmede, hvis han for deres Øjne faar Lov at kysse den unge Pige.

Undefuldt, i de herligste poetiske Vendinger, er Mødet mellem de to skildret. Han faar Kysset, og dermed springer Porten op til den store Verden — til Æren og Berømmelsen i det fjerne Moskoviterrige. Syv Aar efter kommer han tilbage og staar atter i Stuen for Professorens Datter . . . .

Det blev — fortæller Digteren — til Bryllup i Vor frue Kirke:

„og udenfor Kirken trængtes
nysgerrige Kvinder og Børn.
Da ægtede Ingeborg Vinding
Poul Vendelbo Løvenørn.

Og her paa Bregentved ender altsaa denne Saga — Sagaen om Poul Løvenørn, om hvem Ploug synger:

Saa meget som hans Arm i Slaget
h. ns Stemme gjaldt i Kongens Raad.

Hans Søn folgte Bregentved til Kong Christian den Sjette, og nogle

Var efter — nemlig 1746 — stændede Frederik den femte Bregentved til Stamfaderen for den Slægt, som endnu ejer Godset: Adam Gottlob Nolke.

Den første Bregentved-Greve.

A. G. Moltke.

Ogsaa A. G. Moltke er en Stikfelse, som i vor Historie samler en betydelig Interesse om sig.

Han kom til Danmark fra Mecklenborg, hvor Moltkeslægten fra gammel Tid havde været udbredt, blev først Page hos Christian den Sjette, siden hos Kronprinsen, den senere Frederik den femte, hvis Venkab han vandt, hvad der siden betød hans Lykke i et Omfang, som vor Historie ikke har mange Sideslykker til. Hans Kaar var smaa til at begynde med. I 7 Aar maatte han vente paa en Stilling stor nok til, at han kunde gifte sig med sin Udkaarne, Christiane Frederikke Brüggemann; men da han var 18 Aar ved Trolovelsen, hun kun 16, blev de jo endda ikke særlig gamle, da de endelig kunde sætte foden under eget Bord.

Da Frederik den femte blev Konge i en Alder af 23 Aar, var Moltke 36 Aar, og Moltke besad da en Indflydelse hos Kongen, som Tid efter anden gjorde ham noget nær eneraadende i politiske og økonomiske Anliggender.

Der foreligger en Række Breve, der viser, hvilken overordentlig Ind-

flydelse han har haft paa Kongen. Denne var en munter og letsindig ung Herre, der særlig satte Pris paa Bordets fugtige Glæder. Moltke veg ikke tilbage for at revse sin letsindige Herre, og denne tager imod Revselsen som en Søn af en Fader — men ganske vist synes „Fader-raadene“ ikke at blive efterlevede.

Strax ved Tronskiftet skænkede Kongen Bregentved til Moltke, og den 31. Marts 1750 ophøjede han det til et Grevskab.

Breve fra Kongen til Moltke fortæller om forholdet mellem dem:

1749: „Min hjertens allerførreste Moltke. Det gaar mig ret nær til Sjælen, at jeg atter i Gaar ved min ubetænksomme Tale har bedrøvet og frænket Ham. Jeg beder Ham, min hjertens allerførreste. Ven hjertelig om Tilgivelse . . . .“ „Kun beder jeg Ham endnu denne Gang ikke at tale om Afsted eller lignende; jeg lover Ham hermed for Gud skriftligt, at det er kært for mig alle Tider at beholde Ham.“

1752: „Jeg beder Ham fra Sjæ-
lens Grund om Tilgivelse. Mit
hidfige Hoved har atter været der.“

Juli 1752: „Du er min Ven og
min fader“ . . . „Din er og bliver
jeg, saalænge jeg kan røre mig.“ (!)

August 1752: „Min hjertens aller-
kæreste Moltke, Ven og fader. Jeg
beder om Tilgivelse. Gud signe og
opholde Ham. Du er min hjertens
allerkæreste Ven, tilgiv mig for
Guds Skyld, hvis jeg har fornær-
met Dig.“

Der kunde nævnes mange andre
Vidnesbyrd om det ejendommelige
forhold mellem Kongen og Moltke.
Og man har egentlig stadig Ind-
trykket af, at Moltkes Bestræbelser
først og fremmest sigter til Kongens
Bedste — og bl. a. gaar ud paa at
stabe mere Orden i Kongens uor-
dentlige Privatliv.

Dette lykkedes ganske vist aldrig.
Frederik den femte lod sig ikke holde
paa Dydens Vej; selv da han en
Gang havde brækket sit Ben og
maatte holde Sengen i 5 Maaneder,
kunde han ikke holde sig fra den

ædle Druesaft, og kun den Omstændighed, at Moltke indtrængende forestillede Kongen de alvorligste følger af hans Uforsigtighed, gjorde, at Kongen holdt sig lidt i Tømmie.

Moltke steg højt og formerede sit Bo. 1747 købte han Thurebyholm af Staten, 1750 Juellinge af Grev Frederik Danneskjold og 1751 Alslevgaarden og Tryggevælde.

Og i de samme Aar var Moltke ved at blive Kongens Svigerfader, kunde i hvert Fald blevet det, da den folkeyndede Dronning Louise døde. Mellem Moltkes 13 Børn var den paa den Tid 14-aarige Catharina Sophie, paa hvem Kongen kastede sit Blik. Men Moltke betakkede sit Hus for Æren, enten det nu var for Datterens Skyld, eller fordi han frygtede for de Virkninger, et Ægteskab af denne Art skulde faa ude i folket, hvor Stemningen i Forvejen ikke var Moltke gunstig. Catharina Sophia blev gift 14 Dage før Kongens Bryllup (med Juliane Marie) med Hannibal Wedell-Wedelsborg.

At Moltke havde nogen Grund til sin Mistillid til Kongens Mangel paa Bestandighed fremgaar indirekte af et Brev, som Kongen i April 1753 (Brylluppet stod i Juli 52) sendte Moltke — et Brev, som øjensynligt er Svar paa en Bebrejdelse fra Moltke. Brevet, der er en snurrig Blanding af Højtidelighed og Eigefremhed, indeholder bl. a. en Bøn om Moltkes Tilgivelse. „Jeg lover ham ogsaa for Gud, at jeg skal leve og omgaaes venstabeligt og kærligt med min kære Juliane Marie, saa sandt som jeg hedder Friderich. Gud véd, at slikt er min oprigtige Alvor. Gud signe, Gud styrke og Gud opholde ham for Jesu Christi Skyld. Am(m)en.“

Som sagt — det er sandsynligt, at Forsigtighed i hvert Fald har været medbestemmende for Moltkes Stilling til Tanken om at blive Kongens Svigerfader. Populær i folket var han ikke. Det var Konge-
 Ndinge aldrig. De opfattedes som staaende mellem Kongen og folket.

Da Frederik den femte var død i 1766, var det ogsaa forbi med det Moltke'ske Vælde. I Forsommeren 1766, da Moltke opholdt sig paa Bregentved, fik han et direkte kongeligt Brev om at trække sig tilbage. Og han gjorde det. Christian den Syvende havde aldrig kunnet lide ham. Med Henblik paa hans Dre sagde Kongen om ham:

„Storch von unten
Fuchs von oben“.

(Stork fra neden, Ræv fra oven).

Og folkestemningen gav sig til Kende i et Vers, som ved en Masse-
rade blev spillet Christian d. Syvende
i Hænde, og som lyder:

„Hvor blev ej folket glad,
da Moltkes Regering endte.
Hver Undersaat sin Tak
til Gud og Kongen sendte.
Af Landets Velfærd trak
han Millioner ud.
Var det i Sverig sket,
han havde mist' sin Hud.“

At Moltke har følt sig ramt, synes
at fremgaa deraf, at han lod udar-
bejde en meget omstændelig Oversigt,
der skulde godtgøre, at han „kun“
ejede 1 Million Daler.

En af vor Tids kyndigste Historikere, Prof. Edv. Holm, har sat Moltke et ganske smukt Minde, der bygges paa en omhyggelig Værd-sættelse af alle foreliggende forhold. Prof. Edv. Holm skriver:

„Han var sin Konges trofaste Ven og en god fædrelandsven, der, om han end ikke glemte sin egen fordel, dog paa adskillige Maader oprigtigt arbejdede paa Landets Vel.“

Af særlig Interesse for os er det at vide, at Moltke omfattede Agerbruget med stor Opmærksomhed Paa hans foranledning opstod Danmarks første landøkonomiske fagblad „Danmarks og Norges oekonomiske Magazin“, der indledes med følgende vældige Skrabud for Landets mægtige Mand:

Deres
Høy-Greuelige
Exellence
Høy- og Velbaarne Herre
Herr
Adam Gottlob Moltke,
Greve til Bregentoe, Herre til Dronninglund, x
Ridder af Elephanten,
Hans Kongelige Mayestæts høyst betroede

Geheime-Raad og Ober-Hof-Marschalk,
 Directeur for den Kiøbenhavnske Banco,
 Præsæs for det Kongelige Danske Asiatiske
 Compagnie, saa og Præsæs og Ober-Direc-
 teur for det Kongelige Maler- og
 Billedhugger-Academie.

Moltke var stærkt optaget af at træffe agrariske forbedringer paa sit Gods: Den holsteniske Driftsmaade indførtes — det saakaldte Kobbeltbrug med Brak og ordnet Sædskifte. Overflødig Trævæxt paa Markerne ryddedes. Rug indførtes fra Holsten og Byg fra England. I Stedet for at øge Hoveriet begyndte han at indføre daglønnet Arbejde. Aegteskaber mellem gamle fæster-Efter og unge Bønderkarle blev ikke mere tilladt. Bregentved-Legatet for Landboflid og Duelighed oprettedes. Som 66-aarig affattede Moltke selv en Beretning om Tilstandene paa Bregentved Gods. Den findes den Dag i Dag i Rigsarkivet. I Alslev, hvor Hovedgaardsmarkerne hidtil havde ligget nærmest Byen og Bøndermarkerne yderst, ændredes dette forhold, saaledes at Hovedgaarden flyttedes ud paa Udmarkerne. Virknin-

gen heraf kom i høj Maade Bregentveds Ejer til Gode, idet Alslev Bønder, der hidtil havde været yderst slet stillede, nu evnede at svare alle deres Afgifter. Moltke oplyser selv, at Foldudbyttet paa Grevskabets 6 Hovedgaarde efter Reformerne steg fra 5 til over 7 fold — et ringe fremskridt maalt med Nutids-Men, stort, naar det ses i Belysning af Dattiden.

Sin politiske Rolle havde han udspillet med Frederik den femtes Død. Men glemt var han ikke. Han sad som en af Rigets mægtigste Jord-drotter paa sit stolte midtsjællandske Gods. Struensee-Tiden fristede ham ikke til nogen Art af Virksomhed. Da Sammensværgelsen mod Struensee var en fuldbyrdet Kendsgerning, sendte de Sammensvorne en Mand til Bregentved for at faa Moltke med i Kabalen. Men han vilde ikke; enten havde han ikke Tillid til den betroede Udsending, eller han tænkte sig Muligheden af et andet Udfald end det af de Sammensvorne ventede. Paa Struenseeperioden

fulgte Guldbergtiden. Han havde vel stadig føling med de ledende Kredse; men hans Domicil var Bregentved.

Moltke oplevede Bondefrigørelsen; men den forstod han ikke Betydningen af. Han var en Mand af den gamle Skole — han forstod Betydningen af agrariske Reforme, ikke af sociale. Han døde 1792 — 82 Aar gl. Hans smukke Familienliv fortjener at fremhæves fra en Tid, hvor familielivet ellers ikke ansporedes ved Exemplet fra oven. Et Aar i 60'erne mister han en lille 7 Aar gammel Søn, opkaldt efter Frederik den femte. I sine Optegnelser skriver han om den lille Dreng:

„Han var et af de smukkeste og for sin Alder fornuftigste Børn, som jeg nogensinde har kendt, ligesom han da ogsaa blev elsket af alle, der havde set ham. Jeg smigrede mig med det behagelige Haab at opdrage ham til noget rigtigt godt. Men Herren over Liv og Død havde besluttet noget andet og bedre for ham

og tog ham fra denne flette og onde Verden, i de Aar, da hans Hjerte endnu ikke kunde være besmittet af Ungdommens Udsvævelser eller være hengivet vore Tiders Synder og Laster. Den trofaste Gud give mig den Glæde og Naade en Gang at se og genfinde ham for Guds Throne."

Efter Adam Gottlob Moltke blev Adam Gottlob Ohlenschläger opfaldt. G.s fader var i ti Aar i Moltkes Tjeneste, dels som Tjener, dels som Lærer i Klaverspil for Moltkes Døtre. G.s Moder var Kammerjomfru i det Moltkeske Hus.

Den bekendte Højelse-Præst, M. P. Kruuse, hvis Biografi i Fjor er udgivet af Jak. Nielsen, havde ogsaa Tilknytning til disse Egne; han nævner Bernstorff og Moltke i samme Aandedræt i et Digt:

„Nu ingen Bernstorff og ingen Moltke meer
Kun Mindet om vort Tab er os tilbage.
Og, Sødeland! maaske du saare sildigt seer
Det Tab opreyst, du sorgfuldt maae be-
klage.“

A. G. Moltkes Sønnesøn var Martsministeriets Chef, Adam Vilhelm Moltke, en retsindig, men ikke fremragende Mand, der i en alvorlig Stund ydede sit fædreland en stor Tjeneste, idet han i 1848 stillede sig i Spidsen for de Mænd, der førte Danmark ind i den ny Tid. Af dem, der har kendt ham paa nærmere eller fjærnere Hold, skildres han som en stilfærdig, noget tilbageholdende Mand, mageligt anlagt og med Sans for Bordets Glæder, men en retsindig Mand, som efterlod sig et godt Omdømme.

Den gamle Bondeby.

Som Bondeby er Haslev ældgammel, selvfølgelig jævnaldrende med de mange andre Byer, hvis Navn ender paa „lev“, særligt talrige i denne Del af Sjælland. Man skal ikke lade sig forvirre af, at Navnet i Tidernes Løb er kommet til at lyde Hasle, og at det officielle Navn til en vis Grad endnu er Hasle. Man ser saaledes til Stadighed formen „Hasle-frerslev Sogneraad“. Men der er ingen Tvivl om, at Navnet oprindelig — som nu — har endt paa „lev“. Forledet er mere tvivlsomt. Muligvis er det beslægtet med Haderslev. I Jylland har man forøvrigt henholdsvis i Høgs og Skyts Herred Byer, der hedder Hasløv; i Halland (Villands Herred) er der et Haslev.

Allerede 1120 nævnes Byen som Haslef, 1370 nævnes den som

Hasle eller Haslæ, 1376 som Haszle, i 1662 staves Navnet Haszle (og Bregentved som Brentved), i 1682 anvendes baade Stave- maaden Harslef og Haslef; senere i Tiden synes gennem flere Hundrede Aar Navnet Hasle at være det mest benyttede. De Gamle siger endnu „Hasle“. (Den samme Lyst til at affnuppe Ordet møder man i Udtalen Ørslø' (for Ørslev) og Ørsle' (for Ørslev).

Indtil Udskiftningen havde Haslev som alle Landsbyer sin Bymark delt i tre Dange, der henholdsvis dyrkedes som Rugmark eller Byg- (eller anden Vaarsæd-) mark eller henlæet som fælled, dvs. med det Græs, som af sig selv kunde gro paa Agrene i Hvileaaet. Alt var dog ikke inde i dette Skifte. Der var Agre, som aldrig blev dyrkede. Hver Dang var delt i Aase, og hver Aase havde et Antal Agre, Aasene var ikke lige store. De tre Dange var:

Østermarken,
Søndermarken og

Tyveffousmarken (Tyveffousmarken).

f. Ex. den 24de Aas i Østermarken — den kaldtes Maaeskifterne (sandsynligvis „Maaeskifterne“, idet Maa'en var det affaldende Terræn fra Agrene ned mod Engdrag). Om Maaeskifterne hed det 1682, at det var

„udøgtig Havre Jord, ligger sidt, dur ikke til at pløje og ikke til Eng, har ikke i 60 Aar været pløjet.“

Det vilde føre for vidt at give en samlet Udredning af Haslev Bys Jordtilliggende og dets Ordning ved Matrikuleringen paa Christian den femtes Tid. Men vi tror, det kan have sin Interesse at lære nogle enkelte Træk at kende. Østermarken f. Ex., der som Navnet antyder laa Østenfor Byen, omfattede følgende Aase med det vedføjede Agertal:

1. Toften-Aasen	29	Agter
2. Række "	59	"
3. Baaseholm-Aasen	40	"
4. Wengis "	26	"
5. Kildeholms "	23	"

6. Kraagager	"	42	"
7. Lundesteens	"	35	"
8. Uildgaards Aas		29	"
9. Ladegaards	"	51	"
10. follespilds	"	9	"
11. Sandste Aas		33	"
12. Rugløkke		26	"
13. Storkere*) Stykker		54	"
14. Tyrebraa Skifter		28	"
15. Østerstovs Aas		51	"
16. Things Skifter		12	"
17. Eylebjerger Aas		25	"
18. Lille Hestehafs		17	"
19. Store Hestehafs Skifter		22	"
20. Havre Skifter		31	"
21. Kundemose		7	"
22. Boltestifter		23	"
23. Denge Skifters Aas		2	"
24. Maaastifter		3	"

Det Ejendommelige er, at hvert Stykke Jord har haft sit eget Navn, et forhold, som i altfor ringe Grad er bleven paaagtet i den moderne Udvikling. Men hvor havde nu Haslev-Bonden sin Jord i denne Dang?

---

*) „Storkerede“ (gengives som det i 1682 er udtalt i sjællandsk Almuemaal)

Vi skal tage et enkelt Exempel: Der boede i 1682 en Mand i Haslev, der hed Laurids Pederssen fynboe; der var forresten et Par Bønder med Tilnavnet Jyde, hvilket viser, at ogsaa paa den Tid var der Vandretang i Bondestanden. Der var den Gang ca. 30 Bøndergaarde i Haslev, deraf laa de 5 øde hen; Jorden til 4 af de øde Gaarde dyrkedes af andre Bymænd, en Gaards Jord var helt ude af Brug. Af de 30 Gaarde ejedes

- 1 af Grevinde Schack, Giesegaard,
- 25 „ Bregentved,
- 1 „ Eskildstrup,
- 1 „ Ahrenfeldsborg,
- 1 „ Haslev Kirke og
- 1 „ Jørslev Kirke (?).

Laurids Pederssen fynboe ejede Gaard Nr. 5 i Haslev By; den laa til Bregentved. Laurids Pederssen havde alene i en enkelt Dagg — Østermarken — Jord paa følgende Steder: Den 19de og 20de Ager i Toftaasen og her var han Nabo med henh. Jens Olsen og Christen Jacobsen; i Ræftaasen har

han den 26de, 27de, 28de og 29de Ager og er Nabo til henh. Ole Pederssen og Hans Lauridsen, i Wengisaasen har han 4 Agre og er Nabo med henh. Hans Lauridsen og Laurids Olsen; et ande Sted i samme Aas har han endnu to Agre; i Krogageraasen har han 1 Ager og er til begge Sider Nabo med Jens Olsen, i Abildgaardsaasen 1 (Naboer: Jørgen Nielsen og Niels Lauridsen Ladefoged), 1 Ager i Ladegaardsaasen, 1 i Foldespjeld, 3 i Storferedestifterne, 9de Ager i Tyrevraa, 12te do. i Østerkov, 4de do. i Store Hestehave, 9de do. i Havrestifterne, 7de do. i Kundemosen og 13de Ager i Boltestifterne. Altsaa han har Jord paa 14 forskellige Steder i denne Dange; i alle tre Dange har Laurids Pederssen altsaa haft sin Jord paa ialt ca. 40 Steder.

Der har været nok at holde Rede paa for Bondemændene, der alle var ens stillede i saa Henseende, og som havde Oldermændene til at tale

og dele sig til Rette, naar Skelstridighed er opstod.

I Søndermarken laa bl. a. Snagets Aas, et Navn, der er bevaret i Benævnelsen „Snagen“, endvidere Rævedysse-Aasen, Ølkeryds-Aasen og Baalbue-Aasen (muligvis „Bulbro“).

Men det er ikke vor Agt at meddele fuldstændige fortegnelser, kun Træk og Navne i det Omfang, som er nødvendigt for Karakteriseringen af den gamle By. Thi denne gamle By er Moderbyen for det nuværende, det moderne Haslev, til hvilket Jærnbanen gav Stødet, og som siden har været i rig Udvikling.

Som By saa Borger.

for 21 Aar siden — den 4. Okt. 1895 — holdt Haslev By et 25-Aars Jubilæum. Den ældgamle By saa bort fra hele sin forudgaaende Historie og regnede kun med det Tidspunkt, i hvilket Sydbanen havde været bestemmende for dens Skæbne. Den gjorde det med Rette. Det gamle Haslev var en Bondeby, der — trods Jordsammenlægninger — endnu ved Overgangen til 1800-Aarene talte 25 Gaarde og 26 Huse, men en By uden Betingelse for at udvikle sig i købstadlignende Retning. Den havde langt til Købstad, enten man skulde til Ringsted til Valg eller til Køge for at komme til Havn. Den laa mellem sine Herregaarde og Skove og levede sit stille Bondeliv; stille var Bondelivet i de Tider set udefra.

Da efter 1864 Spørgsmaalet om Udvidelse af det sjællandske Bane-

næt — forøvrigt i forbindelse med Anlægget af det jyst-fynske Banenæt — traadte i forgrunden, var Haslev egentlig udenfor forudsætningerne for denne Drøftelse. Mange Planer svævede den Gang i Luften. Brydningerne samlede sig om to Linier: den ene gik ud paa at gøre Ringsted til det sjællandske Jærnbane-knudepunkt, føre Sydbanen herfra over Næstved og Vordingborg; den anden gik ud paa at føre Banen fra Taastrup, Roskilde eller Borup over Køge til Næstved — og i den Linie laa Haslev. Men uden om disse Projekter svirrede det med andre; den lolland-falsteriske Landstingsmand Wichfeld udtalte sig saaledes for en Banelinie: Viby — Tøstrup — Skuderløse — Rønnede — Næstved. Under de meget vidtløftige forhandlinger øvede, særlig i Landstinget; dav. Landstingsmand Greve Moltke-Bregentved en betydelig Indflydelse paa Sagens Udvikling. Med stor Behændighed fik han, trods uforfigtige Øtringer fra Køges Side, efterhaanden Stemningen drejet

Agent Ulrich.

saaledes, at man kom til at staa
frit, m. H. t. hvilket af de to Ud-

gangspunkter — Roskilde eller Ringsted — man vilde vælge, og det endte som bekendt med, at Sydbanen blev en Bane over Køge og Haslev.

Banen aabnede 1870, men der gik nogen Tid, før man fik sig orienteret, og før Haslev blev klar over sin ny fremtid. Den første Mand, der saa, hvad der skulde gøres, var Agent Ulrich. Han købte 1877 Hovedparcellen af dav. Sognef. Henrik Jensens Gaard og begyndte en forretning, den, der efterhaanden voksede stærkt i Omfang og endnu bærer hans Navn. Fra 1885 kom der Skred i Udviklingen. Ved Begyndelsen af 90'erne, da Byen naaede over de første 2000 Indbyggere, begyndte man i Haslev at forstaa, hvad man ret var værd. Det halvt spøgende, halvt selvtillidsfulde „Sjællands Chicago“ eller „Sjællands Esbjerg“ vandt Borgerret.

Ved 25-Mars festen nævnte „folketidende“ Haslev først og fremmest som forretningsbyen.

Det er Byen den Dag i Dag. Men med lige saa stor Ret maa man nu nævne den som Skolebyen. Hvad Skoler angaar, konkurrerer den nu med Held med selve Amtets mest udprægede Skoleby, Sorø. Haslev er blevet noget af et Landscentrum for den sjællandske Indremission.

Dens nære Naboskab med det mest udprægede midtsjællandske Herregaards-Område præger selvfølgelig i nogen Maade Byen — dels socialt, dels gennem det verdenskendte Herregaardsmejeri „Trifolium“. Men først og fremmest er det den Driftighed, for hvilken Agent Ulrichs Navn i nogen Maade er Sindbillede, der kendetegner Haslev som Midtpunkt i det vidtstrakte Opland. Bogstavelig spænder Byen nu sit Næt ud over meget store Dele af Sjælland, idet Sydøstsjællands store Højspændings-Elektricitetsværk er bleven anlagt i Haslev.

— — —
 „Vi lever her i et Hjørne af Amtet“, sagde Agent Ulrich ved

25-Mars festen; „men vi har ikke af den Grund noget at beklage os over“, føjede han til. Det har vi andre heller ikke Indtrykket af. Byen vedbliver at forfettere med, at den er Landsby — længe efter at den har faaet Købstads folketal og Købstads Betydning.

— — Hjørnet set under ét viser os i historisk Rækkefølge tre Personer, der hver paa sin Vis og til sin Tid har været med at præge dette Hjørne:

Den geniale Statsmand og fremstuede Mand, Gissselfelds Bygmester P e d e r O r e.

Enevoldskongens Vndling, den store utrættede Godssamler A d a m G o t t l o b M o l t k e.

Og det ny Haslevs Pionér, Borgeren Agent U l r i c h.

Vi mindes først og fremmest de tre Navne, naar vi taler om Sorø Amts sydøstlige Hjørne, og vi føler os overbevist om, at af fortid og Nutid gror fremtid for denne smukke Del af vort Land.

Omfring øvre Susaa.

Naar Sjællands største „flod“,
 Susaaen, har vandret sine Børne-
 trin mellem Bregentved- og Gissel-
 feld-Skovene, slaar den en stor Bue
 mod Syd og indfatter med sin
 blinkende Sølvsnor Skuderløse og
 Tøstrup Bymarker, optager i sig
 Møllebæk, der danner Afløbet fra
 Troelstrup- og Sotorup- og flere
 mindre Søer, og som løber tværs
 igennem Tøstrup Sogn. Længere
 mod Nord — der hvor den brat
 drejer mod Vest — optager Susaaen
 Gillebækken, der træder ud i
 det vestlige Dagslys ved Haslev
 Urne. Susaaen kringler sig forbi
 Herregaardene Brogø og Asfendrup,
 og midt i den Trekant, som Aaen
 danner, idet den gaar mod Vest, lig-
 ger Aversjæ, der vistnok har sit
 Navn af, at dens Bymarker er
 „Aaer-Sider“. Aaen danner Amts-
 stiel mellem Sorø og Præstø Amter.
 Det har den ogsaa paa sin Sam-

vittighed : at Amtsgrænsen — eller rettere de langt ældre Herredsgrenser — er bleven saa krøllede som en slyngende Humleranke.

Nu spiller Naen ikke mere en stor Rolle ; men i gammel Tid — saa gammel, at Historien tier derom — har den sikkert spillet en stor Rolle for de første Sjællændere, der fæstede Bo i hine Egne. Forfatterne mener, at Bebyggelsen hyppigt fandt Sted affsnitsvis, og at Vandløbene — den Tids bedste „Landsveje“ — blev som Aarer i det nye Samfundslegeme, der var ved at vore op. Nu tyder et og andet paa — særlig Navnene paa Byerne —, at Bebyggelsen ved denne Del af Naen næppe har været saa gammel som i visse andre Dele af Midtsjælland. Der er en Gruppe Byer, hvis Navne alle ender paa „Lev“, og disse Byer anses for at være nogle af de ældste i Bebyggelsen. Vi har netop i vor Landsdel en udpræget Række af store Landsbyer med denne Endelse, saaledes Terslev, førslev, Sneslev,

Vetterslev, Frerslev, Ørslev, Gørslev, Kimmerslev, Volderslev og Haslev. Alle disse Byers Navne menes at kunne udledes af Personnavne, der findes fra vort Lands ældste Krøniker. „Lev“ skulde betyde det fra Personen arvede Guds, Slægtens Eje. Og disse Byer er gennemgaaende meget store, den Dag i Dag Kirkebyer, et Vidnesbyrd om, at de har haft Betydning, da Kirkerne for 1000 Aar siden byggedes paa de hedenske Offersteders Plads.

Men selv om Tøstrup Sogn ikke har nogen By med denne Navneendelse, har den en By af ligesaa gammel Oprindelse, gammel ogsaa i følge sit Navn. Der er en Række Byer, der bærer Navneendelsen „Løse“. Om disse Byer udtaler forfatterne, at „de træffes altid i vide, flade Terræn, hvor der er udstrakte Enge og Moser, lavtliggende flade Moser, helst i Nærheden af Aaer“ (Stenstrup); de hører til de allerstørste Landsbyer, idet deres Jordtilliggende gennemsnitlig er 1000 Tdr. Land. Det passer paa

Skuderløse, som det var syet til det. Men hvad forledet i dette Navn ellers betyder, skal lades usagt.

Der er i hele Danmark kun én Landsby af dette Navn. Gissel-feld-Egnens særlige Historiker, Godsforvalter Rasmussen, udtaler en formodning om, at Byens gamle Navn „Schouterløse“ skulde frembyde en forklaring, idet Ordet „skaut“ betyder en flig eller et Hjørne eller et fremspringende Drag. Ser man paa Skuderløses Beliggenhed i forhold til det baade mod Syd og Nordvest lavere Terræn, der særlig i vandrige Tider har været fremtrædende, er Gissin-ningen ikke blottet for sund Mening.

T e s t r u p s Navneendelse kendes fra Hundreder af Landsbyer. Endelsen „Strup“, „Drup“ eller „Rup“ er en Omdannelse af det endnu i Sverig eksisterende T o r p, en Nybyggerby. Testrup skulde saaledes være den yngste af de to Byer, idet Torperne i Oldtidens sidste Dage er opstaaede som Kolonier fra de ældre Landsbyer. Hvis Testrup er en

Nybygd fra Skuderløse, er den bleven større end Moderbyen. Og da Kristendommen indførtes i Landet, blev den Kirkebyen. Forledet i Corp-Navnene er altid et Personnavn, de fleste stammende fra den hedenske Tid, ganske enkelte fra den første kristne Tid — eksempelvis Mortenstrup (v: Martinstorp) ved Jystrup. Testrups forled skulde være det langt op i Middelalderen kendte Navn Tetz — (fra Kværkeby kender man fra 1400-Aarene to Riddere af Navnet Tetz Rosengaard) — Tetztorp, der i Tidens Løb er bleven til Testrup. Det jyske Testrup har derimod bevaret det bratte Tonesald Tæ'strup (Tetztorp), medens man her siger Testrup.

Ja, saalangt kan man med nogen Sandsynlighed for Korrekthed spekulere sig. Men t i d s b e s t e m m e Landsbyernes Oprindelse kan man ikke. Bygningsminder er der ingen af. Kirken er det ældste. Men Kirken i dens nuværende Skikkelse er dog forholdsvis ny, stammer fra vor historiske Tid, denne Kirke for-

mentlig fra Valdemarstiden, den Tid, i hvilken der rejstes saa mange Gudshuse i vort Land, først og fremmest i denne Egn den prægtige St. Bendts Kirke i Ringsted. Men forud for denne Kirke har der staaet en mindre, muligvis en Trækirke — en Stærkekirke —, saaledes som der endnu er enkelte bevaret i Norge. Denne Egn har som alle Egne af vort Land i forudgangs Tid været langt trærigere end nu om Dage. Her skal blot nævnes, at der mellem Bregentved og Conradsfeld og — længere Øst paa — mellem Haslev og Gisselsfeld, Øst for Ulse-Ølstrup og mellem Hefede Skov og Dænderup Vænge har været mægtige Skovomraader, der er forsvundne i historisk Tid; Sydvest for Aversfi ved Tybjerg Skel har der været Skov, og mellem Tybjerglille og Herlufsmagle har der været en stor Skovstrækning, af hvilken Capionsstoven endnu er en lille Rest. Vi har drevet Roddrift med vore Skove og opstaaet vore Tørvemoser stærkt i gammel Tid.

Tidsbestemme, naar de Landsbyer er byggede, kan vi ikke. Men vi kender en stor Del af deres Udviklingshistorie. Da det omvandrende Samler-, Jæger- eller Fiskerfolk, som vore længst hensøvede forfædre vel har været, blev fæde af at træffe rundt, valgte de sig en Boplads, og de, der slog sig ned paa „Skaut'en“, blev de første Skudløbere. De byggede tæt sammen. Det var de vant til fra den Tid, de fartede rundt og boede i Telte. Det var det sikreste, hvis Fjender skulde angribe eller vilde Dyr true. Thi det var endnu paa den Tid, da der var „Ugler“ i Mosen. Det vil sige: saaledes siger man nu. Men naar de Gamle sagde det, mente de det — der var Uller i Ulve i Mosen, og de var den Gang saa mange, at de truede baade folk og fæ. Derfor byggede de rundt, lagde deres Hus i Kreds eller Dobbelttrække — alt eftersom det blev Rund- eller Langbyer — og i Midten rejste de en Stang eller

plantede et Træ, hvorunder de samlede til Bystævne.

Fra den Tid af da de blev boende — 3: Bonde —, blev de Agerdyrkere. De havde været fælles om Hjorden og om Besværlighederne, mens de drog omkring. De blev ogsaa fælles om Jorden. De dyrkede den; først var det det saakaldte *Aljædebrug*, hvor et lille Stykke Jord nærmest Byerne stadig dyrkedes, medens al det øvrige henlaa som tilfældig Græsmark. Men da Kristendommen kom her til Landet, kom den ikke alene som en Landsmagt, men ogsaa med praktiske Nyttevirksomheder; Munkene lærte vore Forfædre det fra Italien stammende *Trevangsbrug*. Og saa har vi da det mærkelige: at omtrent fra Ansgars Tid, men i hvert fald fra Knud den Stores og Svend Estridsens Dage og lige til Landbo-reformernes Dage i 1788, dyrkede de danske Bønder egentlig deres Jord paa nogenlunde ens Maade, og i al den Tid formede Landsbylivet sig efter de samme former.

Trerangsbruget og Markfælles-
 skabet hørte sammen. Hele Testrup
 og Skud røse Jordomraade deltes
 i tre Marker eller Dange. I den
 ene saeedes Rug, i den anden Byg
 og i den tredie var der det Græs,
 der vilde gro af sig selv, det vil
 sige alt det, som vi endnu 150 Aar
 efter Markfællesskabets Tid har
 Mas med at faa bort af Jorden,
 Kvitrødder og vilde Gulerødder og
 Kolliker, og hvad alle disse Pryd-
 planter hedder.

I den gamle Landsby gif Livet
 sin regelrette Gang. Der var
 en Oldermann, der samlede By-
 mændene til Beslutning om de fæl-
 les Anliggender. Han tudede paa
 Gade, naar han vilde holde Gene-
 ralforsamling; der var jo ingen
 Aviser at avertere i, og selv om
 der havde været det, kunde man
 jo heller ikke læse. De var nødt til
 at rette sig efter hverandre. Thi
 hver Mands Jord var spredt ud
 over hele Bymarken, og han kunde
 ikke ligge og rode i den, hvis ikke
 hans Naboer ogsaa rodede i deres.

Jord. Jeg skal nævne et Exempel:

Der boede i 1684 — altsaa for 232 Aar siden eller 7 Slægtled tilbage — i Tøstrup en Mand, der hed Jøp Pedersen, og han havde sin Gaards Jord fordelt paa følgende Steder i Byens 3 Vange:

1. I Ølsvad-Marken (det var Rugvangen): i Humlemose, Klaasagre, Kaaseys-Aasen, Stibæks-Aasen, Korsagre, Engeleds-Agre, Rye-Stykker, Perlekilde-Agre, Stengen-Stykker, Stette-Stykker og Tykke-Stykker.
2. I Vestermarken eller Berremarken havde han Agre i: Luudshøj-Aasen, Nordre- og Søndre Vejstels-Agre, Baune-Agre, Tovetær, Værtmad, Mulletved, Vebroe, Gedebroe, Hesteholm, Galderøds-Agre, Tvedestykker, Maholmen, Tof-tene og Sultenside.
3. Og i Tværskovmarken: I Sarsler-Løkke, Bjereaas, Tværskov, Liungvraa, Levskov, Dyrstistumper, Øge-Stykker, Tyveleds-

Stykker, Smede-Stykker, Stenspild, Svousagre, Kiersagre, Dyrestti og Egeled.

Det vil sige, at Jep Pedersen havde den Jord, hvis Dykning var betroet til hans Varetægt, fordelt paa ca. 40 Steder i den fælles By-mark. Da der var 18 Bymænd i i Teftrup og de alle havde deres Jord fordelt paa nøjagtig samme Maade, vil det sige, at Teftrup By-mark talte en 8—900 Parceller, der skulde behandles med Hjulplov, dog saaledes at forstaa at en Tredjedel af Bymarken (den ene af Dangene) altid var udlagt til Græs eller fælled. De tre Dange var delt ved Risgærder. Køerne gik løse under Byhyrdens Varetægt paa fælleden. Og først naar Sæden var af Marken, blev „Ævred“ opgivet, d. v. s. Kreaturerne fik Lov til at gaa frit over Byens Omraade. Foruden Oldemanden og de ældste i Bylavet spillede foldegemmeren en Rolle; han skulde bistaa Byhyrden med at holde Rede paa Kvæget. Der var ikke saa meget af det.

Men naar alle 18 Gaardes Besætning blev slaaet sammen, blev det dog til noget. I Aaret 1755 blev det ganske vist kun til 29 Køer, 2 Stude, 29 Stk. Ungkvæg, 94 faar og 99 Svin; men det hængte sammen med den da grasserende Kvægsyge, hvorom senere skal berettes. I Skuderløse har man endnu Olsdermænd, der vælges hvert Aar, Tingstenene ligger i Byen ved forsamlingshuset, og Byhornet eristerer.

Blandt Byens Tillidsmænd var ogsaa et Par Udvalgte, der skulde holde Regnskab med Boderne. I den gamle Landsby holdt man selv Justits i alle Smaating. Man satte ikke Prokuratorer og Dommere saa højt. Det ved vi fra Jeppe paa Bjerget. For hver Landsby gjaldt de saakaldte Vider eller Vedtægter, af hvilke forstaaende Mænd har faaet samlet en hel Del, og af Eighedspunkterne kan man slutte sig til, hvorledes det stod til i de fleste Byer. Straffen for Overtrædelser var hyppigt udmaalt i Øl, som nodes til fælles

Bedste. Selv Kirken nød godt af Øl-Paragraferne. I Sneslev ved Fuglebjerg har man en Vedtægt, der bestemmer, at den Mand, der forsømmer sin Kirkegang, efter nærmere angivne Regler skal bøde en fjerding Øl til Byen, og den som krænker Sabbatten, skulde endog betale en halv Tønde Øl. Oldermændene inddrev Bøderne og havde en Mand til at hjælpe sig — det kostede en fjerding Øl at undslaa sig for at hjælpe Oldermændene ved dette Arbejde. Oldermændene skulde føre Tilsyn med, at Byens Tyr „blev vel feed og medfaren“ — Tyren havde sin egen Jord i den fælles Bymark. I Købstæderne paahvilede det adskillige Steder Byens Kæmner at føre Indseende med Bytyren. „Ingen maatte uden en fjerding Øls fortabelse lade Tyren bruge uden Oldermændens Vidskab“. Hvis der var begaaet Smiaatyveri i Byen, kunde Oldermændene foretage Husundersøgelse, og „hvo som ikke villig og venlig oplader alle Døre og

Laase", han bøde en Tønde Øl og være mistænkt for Gerningen (Sneslev Bylov). Der kunde fremdrages mange andre Bestemmelser; men det vil føre for vidt.

Livet i den gamle Landsby har selvfølgelig haft sine fornøjelige Sider. Den Tids Mennesker maalte jo forholdene med deres Aen. Men meget har tynget paa de folk. Naar vi taler om de gode, gamle Dage, vil Udtrykket „gode“ tit være misvisende.

Uandelig talt var den gamle Tid jo dybt sunken i Overtro. Lygte-mændene, der svævede over de sure Enge langs Susaaen, var overnaturlige Væsener. Uglen, der tudede fra Tøstrup Kirkes Taarn, varslede Død og bar Navnet Eighvalpen. Fugletrækket gennem Luften blev bortdragende Anders vilde flugt. Man tog Varsler af hemmelighedsfulde Eyde i de gamle, knagende, faldefærdige Udhuse, hvor Rotterne huserede. Man nærede overtroisk frygt for og Tro til alt, hvad der havde med Kirkegaarden at gøre.

Kirkejord og Kirkebly havde hemmelighedsfulde Egenstaber. Et findsygt Menneske var besat af onde Aander.

Paa mange andre Omraader spandt Overtroen sit Næt om Datids-Mennesker. Men det skal vi ikke komme nærmere ind paa. Vi vender tilbage til det daglige Liv. Til dette hørte Hovetiet paa Herregaarden, for Testrup Sogns Byer henholdsvis Gisselfeld eller Assendrup og Holmegaard. I 1682 var af Testrups daværende 18 Bymænd de 13 Tjenere til Assendrup, Resten ejedes af andre Godsbesiddere og 8 — otte — Gaarde var øde. Skuderløses 20 Bymænd var alle Tjenere til Holmegaard. Nutidens Bønder kender knapt de gamle Hovveje; de gik fra Testrup langs Susaaen til Assendrup, for Skuderløse over Enghaven, Susaaen (Rødebro) gennem Dyrehaven til Holmegaard. Det var de tunge Veje, som Bønderne gennem Hundreder af Aar maatte fare, naar Gødningen skulde udbringes, naar Markerne skulde

pløjes, besaas og høstes, naar Brændet skulde køres til Herregaarden, naar Sæd skulde tærskes eller køres til Næstved eller Køge. Jo, jo, det var ingen munter Springvej, selv om dette Liv selvfølgelig havde sine Glæder og sine Uventyr.

Og saa gik det endda i gode Tider, naar Himlen gav Sol og Væde i passeligt Maal; men naar Misvært og Farsot stødte til, eller naar Krig hærgede, saa gik det hele i Stumper og Stykker, saa blev Gaardene øde, saa drak Jeppe for et Øjeblik at glemme sin Nød. Og saa gik det rent galt. Saa „forsad“ man Gaarden. Det vil sige: den forfaldt. „Støjer“ og „Vægvindere“ grinede frem, naar Lerfliningen var regnet af. Taget pluskede til Vejrs af Storm og Regn. Inde fra havde det forsultne Kvæg ædt af det sorte, halvraadne Straa. Og naar Vaaren kom, var det usle Kræ ofte saa udpint, at det ikke kunde rejse sig ved egen Hjælp.

Foldudbyttet paa Markerne var saare ringe. Sjælden naaede det op

over 3—4 fold, hvor man nu høster 15 fold; men i Misværgtaar blev det betydelig ringere. Man har fra 1759 en Opgørelse fra nogle af Byerne ved den øvre Susaa:

Gennemsnittet pr. Gaard i følgende Byer var:

Aversfi: 15 Td. Udsæd gav $40\frac{1}{4}$ Td. Avl (ca. $2\frac{1}{2}$ fold), Tustrup: 18 Tdr. Udsæd gav 33 Td. Avl (ca. $1\frac{3}{4}$ fold), Levetoft: $15\frac{1}{2}$ Td. Udsæd gav $32\frac{1}{2}$ Td. Avl (ca. 2 fold). Tustrup var ringest stillet i dette Selskab. Og det var ikke tilfældigt.

De store Svenskekriges Tid i Midten af 1600-Aarene var en frygtelig Svøbe for Sjælland, særlig for Midtsjælland. En By som Ringsted blev næsten bragt til Tiggerstaven ved Krigens Hærgen, skønt Byen ikke blev ligefrem plyndret. Ege fra den Tid synes Tustrup at have haft Tillægsordet „den armelige By“. Det var paa den Tid, at Præsten i Aversfi-Tustrup, Thomas Clausen Jæger (foraaret 1659) en Dag da han havde været i Næst-

ved for at hente Kirkevin blev overfaldet paa Hjemvejen af omstrejfende svenske Soldater og plyndret for alt, hvad han havde. Og kort efter, den 15. April 1659, brændte hans Præstegaard i Uversfi, ud af hvilken den ulykkelige Præst maatte redde sig, kun svøbt i sin Præsteskjole. Samtidig plyndrede Svenskerne i de brændende Gaarde. Saa det er vel nok dem, der har haft en finger med i Spillet. For at hjælpe ham blev der senere tilstaaet ham en Rigsdaler af hver Kirke i Sjælland til Præstegaardens Genopførelse. Sognet — i dette Tilfælde formentlig Pastoratet Uversfi-Testrup — evnede kun at yde ham en fattig Støtte. Thi, hedder det i en samtidig Beretning — „det er ganske armeligt og mange Gaarde staar øde.“

De øde Gaarde er en Maalestof for Nedgangstiden i 1600ernes sidste Halvdel. Disse Gaarde, der stod og faldt sammen, medens deres Jorder blev sparsomt dyrkede af de andre

Bymænd, var sørgelige Mindesmærker over fejlslagne Haab.

Medens Skuderløse synes at være kommet let over den vanskelige Periode, var det rent sølle med Tøstrup i mere end 100 Aar. I 1682, da de forberedende Arbejder og Opmaalinger foretoges i Tøstrup til den Matrikul, som udarbejdedes under Christian den femte, var der i Tøstrup 8 — otte — øde Gaarde. Det vil sige, at ca. hver tredje Gaard var ubeboet.

Bemærkningerne i Markbogen lyder saaledes om enkelte af disse Gaarde: Anders Gantes Gaard har været øde i 50 Aar og bruges af ingen, Hans Rasmussens Gaard, hvilken næppe nogen kan mindes at være beboet. Disse Gaarde er altsaa blevet øde længe før Svenskekrigen, og kun Navnet paa den sidste Bruger er bleven bevaret.

„Den armelige By —“!

Tre Aar før Kronprins Frederik — senere den Sjette — overtog Regeringens førelse i Danmark og derved banede Vej for Bondefrigørel-

fens Mænd — blev der indhentet en Betænkning ongaende Tingstedet. Det havde hidtil været i Tybjerg, men nu vilde Øvrigheden gerne have flyttet det til Braaby. Men Gisselfeld Gods, som var Herskab, modsatte sig dette, fordi Aversi, Testrup og Levetoftes Gaardmænd havde nærmere til Tybjerg,

„og disse er desto værre just de, som oftest maa indstævnes til Tinget, de øvrige af Godssets Bønder er ej saa fattige“ (Rasmussen „Gisselfelds Historie“).

Mellem dette Tidspunkt og 1659 er der 122 Aar, og hvor vi stikker Sonden ind i disse Aars Historie, ser det fort ud i Testrup.

Mange Omstændigheder samvirker til at gøre Kaarene vanskelige for Bondestanden. Men den værste Svøbe var dog Kvægpesten. Den Dag i Dag træffer man paa Udmærker og ved Byffel Tjørnekrat, der gror over Stenbunker; somme Steder kan det være et enkelt højtvoget Tjørnetræ, som ikke maa fældes.

Overleveringen siger, at det vil føre ondt med sig at røre derved. Somme Tider finder man i Moser store Mængder af Kvægknokler. Det stammer fra Kvægpestens Tid. Denne Sot hærgede de fattige Besætninger, og somme Steder bortdøde de helt. Tustrup ramtes af Kvægpesten i 1756, og faa Aar efter (nemlig 1764) er der i hele Tustrup By kun 9 — ni — levende Kvæghoveder. En forestilling om, hvor smaa Datidens Besætninger har været, faar vi, naar vi hører, at Tallet paa de i de 8 Aar i Besætningerne døde Kreaturer er 220. Der lever endnu i folkemunde fortællinger om den Nød og Elende, der blev i Landsbyen, naar Kvægpesten kom og tog den fattiges eneste Ko. Man har Beskrivelser, forfattede af Samtidige. Af disse erfarer man om Elendigheden i de sygdomshærgede, svinagtige Byer, hvor Uadslerne laa paa Møddingerne eller Markerne og stank vidt omkring. Mangelen paa Renlighedssans bidrog til at øge Smitten. Tybjerggaard, som paa den Tid havde den

bedst opførte Kostald, slap med et meget mildt Angreb af Kvægpesten, medens Besætningerne ellers alle Degne døde bort.

Først da man lærte at bekæmpe Sygen mere rationelt, lykkedes det at begrænse den. I 1778 truede Kvægpesten atter, og man gif da — i Uversi — til det radikale Middel: at lade de angrebne Dyr dræbe, og Øvrigheden gav Erstatning derfor. Erstatningen var for:

1 Ko	7—8 Rigsdaler
1 Kvie	5—6 —
1 Kalv	9—10 Mark

Til Sammenligning kan anføres, at i 1760 solgtes 16 Heste, i Alderen 5—8 Aar, for 11½ Rigsdaler pr. Stk.

Og for at ondt skulde blive værre, hjemføgte disse Dele af Sjælland foruden af Kvægpesten ogsaa af en ondartet Hestesygdom. Den viser sig første Gang her paa Egnen i 1756; nævnte Aar døde i Testrup paa de da beboede 18 Gaarde 75 Heste, hvilket angives at være en Tredjedel af Bestanden, hvoraf frem-

gaar, at der paa den Tid paa 18 Gaarde er holdt ca. 225 Heste eller ca. 12 Heste pr. Gaard. Der var nok nogle slemme Helmisser imellem! Og naar saa saadanne Krifker blev syge, blev det rent galt.

I 1759 hedder det, at Hestene paa 73 Gaarde i 7 af denne Egns Byer, hvoriblandt Tøstrup, Aversi, Førslø og Levetoftø, er bortdøde —

„ikke af Sult, Skab eller anden bekendt Syge, men af en extraordinært paakommende indvortes Syge“ — „og de, som endnu er i Live, er saa forkomne, at de næppe kan føre en fjerdingvej utrætte“.

Det har været en slem Tilstand. Men det, at „Sult“ angives at falde ind under Begrebet bekendt Syge, taler ogsaa for sig selv. I Aversi døde paa en eneste Vinter, nemlig 1759, 100 Heste, og da kongelig Majestæt i 1760 om Sommeren skulde paa Rejse i Sjælland, kunde Sognet umuligt stille de paafrævede forspandsheste.

Paa Gisselfeld Gods døde i disse

Var en Tredjedel af hele Hestebestanden.

Det var ikke underligt, at det gik skævt og galt for Datidens Landmænd.

Det at faa en Gaard var tit en Plage. Men den, der stak af — blev Rømningsmand, og hvis han atter blev paagrebet, blev han straffet med fæstningsarbejde i Lænker „i Bremerholms Jærn“. Eller han blev stukket ind i de gevorbne Regimenter. Disse bestod af hvervet Krapyl fra alle Lande, mest fra Tyskland. Tonen var rædselsfuld. Kommandoen tyff. Endnu saa sent som i 1800 skriver Historikeren Rasmus Nyerup om de gevorbne Regimenters Mandskab, at de for en stor Del var liderlige og ryggesløse Mennesker, der havde en saare fordærvelig Indflydelse paa de lavere Lag i København og paa det hjemlige Element af unge Bønderkarle. Til et gevorbent Regiment sendtes i 1774 fra Tustrup en Bønderkarl, der havde „vist usædvanlig Opsætsighed ved Hovarbejdet og vilde slaa

forvalteren med en Øge". Maaſte var han, hvad Utteſten fra Præſt og Degn lader formode, en Camp med mange Unoder. Men det kan jo ogsaa godt være, at han har haft ſtellig Grund til at gøre ſig udtilbens. Hvem véd, om der ikke førſt var ſket ham Uret? Naar Træheſt, Hundehul og ſpanſk Kappe truede og anvendtes, ſaa kan man ikke undres over, at det onde Blod kom op. Da Godsforvalter Rasmuſſen, Jettehøj, i 1868 ſkrev ſin Giſſelfelds Hiſtorie, levede der endnu en 88-aarig Mand, der havde ſet Bønderne gaa med den ſpanſke Kappe i Giſſelfeld Ladegaard.

Den gamle Bønde var ſtedbunden. Naar ikke det gik altfor ſkævt i Slægten, gik Gaarden ſaa vidt muligt i Arv fra fader til Søn. Man har Vidnesbyrd om, at dette har været Tilfældet i 7-8 Lød. Forøvrigt er det tit vanſkeligt at hitte Rede i Navnene. Thi diſſe var meget enſlydende, og der var tit i en Landsby flere Bærere af det ſamme.

Navn. I 1699 havde 5 af Tøstrup Bymænd Efternavnet Pedersen, 3 havde Efternavnet Jbsen, 3 Rasmussen, 2 Hansen, 2 Jensen, 1 Nielsen, Ingvorsen, Olsen og Andersen, 1 hed Ole Hansen Kof og 1 Poul Larsen Krog. Efternavnet fortæller tillige om, hvilke fornavne der brugtes, idet det Navn, der var fornavn i det ene Slægtled, blev Efternavn i det næste.

To følelser stredes hos Bonden: Udlysten paa den ene Side, frygten for det fremmede paa den anden Side. Sjællænderen holdt ikke af at skulle fæste Bo paa Steder, hvor han ikke var kendt. Jyderne havde det ganske anderledes. Man ser da ogsaa jævnlig i gamle sjællandske Navnefortegnelser folk med Tilnavnet „Jyde“.

Der er ingen Tvivl om, at Tiden efter Svenskekrigen har betydet Indledningen til Bondestandens sidste alvorlige Nedgangsperiode med en tiltagende Retløshed for de ufri Bønder. Fordum havde Bønderne ikke

været tilbøjelige til at lade sig gaa paa. Et Exempel i saa Henseende har vi i en Sag, som netop rejstes af Bymændene indenfor det Omraade, vi beskæftiger os med.

Markskelstridigheder hørte Tiden til, særlig paa de store Udmærker. Paa den Tid, da den mægtige Peder Oxe, en af Danmarks genialeste finanspolitikere — var Ejer af Sisselfeld, drog han Omsorg for, at et gammelt Markskelsspørgsmaal, som havde været oppe mellem Braaby, Troelstrup, Tøstrup og Skuderløse Byer blev ordnet. Det har selvfølgelig angaaet Jorder i Nærheden af det nuværende Conradsfeld, hvor gammel Skov efterhaanden gik over til at blive Overdrev. Omkring 1555 udmeldtes paa fage Herredsting 13 Bønder, der sammen med 6 dertil af Kongen bestillede Adelsmænd (hvoriblandt Herluf Skave til Eftildstrup) skulde fastsætte Bystellene. Det er sandsynligt, at det Skel, der den Gang fastsattes, er det samme, som gælder den Dag i Dag, dog ikke allevegne.

Man véd nemlig, at der senere skete følgende: I 1609 gjorde Skuderløse Bymænd Drøvl. Det Overdrev, hvis Grænser var bleven fastsatte i 1555, skulde afgive fælles Græsning til de fire Byer. De paastod, at Skelstenene var bleven sat saaledes, at en af Del Skuderløses dyrkede Bymark var bleven inddraget under fælleden.

I 1609 vedtog saa Skuderløse Bymænd — formentlig paa et Bystævne — at inddrage denne Jord. Og det gjord de. Sagen kom imidlertid for Underretten — Herredstinget —, og Dommen gif Skuderløserne imod.

Saa gif der nogle Aar med Kærlerier. Men det gnavede den gamle Bonde, naar hans formentlige Ret var gaaet for nær. 5 Aar efter — i 1614 — er Skuderløserne atter i Leding. De fik udmeldt „Oldinge“. De var hos Landsdommer Peder Basse til Sørup og fik ham til at bekræfte deres foretagendes Lovlighed. Og de udmeldte „Oldinge“ gav Skuderløserne Medhold. De fik

deres Jord. Det skete 1615 — altsaa i Fjor for 300 Aar siden.

Skuderløserne synes imidlertid at have ladet nogen Tid hengaa, før de gjorde Alvor af Jordens Inddragning.. Da de saa i 1633 sætter Hegn om det paagældende Stykke Jord, føler franss Lykke til Gisselfeld, som ejede det tilstødende Jordegods, sig brøsthouden. Han anklager Skuderløse Bønder for Ringsted Herredsting.

Sagen var nu bleven noget af en Principstrid mellem Herremand og Bønde. Den begyndte at blive spændende.

Herredstingets Dom gav Bønderne Medhold.

Herremanden avellerede Sagen til Overret — den Gang Sjællandsfars Landsting, der holdtes i Ringsted St. Bendts Kirkes nordre Sidekapeller.

Her blev Jørgen Seefeld til Ringsted Kloster sat til at varetage Bøndernes Sag. Han var en samvittighedsfuld og kundskabsrig Mand, der har efterladt sig et smukt Navn

i vor Historie. Ogsaa Landstinget gav Bønderne Medhold.

Men den store Herre til Gisselfeld vilde have sin Krig igennem. Han indstævnedes Sagen til øverste Instans: Kongen og Rigsraadet.

Dommen blev affagt 1636 af Kongen selv, Christian IV., i „Vor egen Nærværelse“ og sammen med 6 Riddere „Vore troe Mænd og Raader“, deriblandt Kansleren Christian Friis til Kragerup. Og Dommen gav Bønderne helt og klart Medhold, frands Lykke dømtes til at give Landsdommeren 20 Daler i Kost og Tæring, og Bønderne i Skuderløse tilkendtes et lignende Beløb i Sagsomkostninger. Tro mig — de Skuderløse Bønder har ikke været billige den 3. Maj 1636. Om 20 Aar kan de dalevende Skuderløse Mænd godt holde et lille Jubilæum paa den Historie.

Vi har tidligere nævnt en Række af de gamle Ugerbetegnelser. Vi skal se en lille Smule mere paa disse Navn Nogle af dem vil vistnok endnu kunne verificeres.

Men de fleste er glemte. Den første Aas i Ols Daadmarken er Humlemose, der ligger paa begge Sider Møllebæk Øst for Dejen mellem Tesstrup og Skuderløse. Et Navn som Kaaseys-Aasen betyder antagelig det samme som Korsvejs-Aasen og vil muligvis være at søge der, hvor Dejen gaar til Troelstrup, Stibæks og Engeleds Agre taler begge om Jord i Nærheden af Engene, Perlkilde-Aasen har formentlig Navn efter en Kilde, af hvilke der var flere, før Jorden blev drænet.

Vestermarken eller Berremarken har ligget Sydvest for Byen ud mod det nuværende Henriettelund. Bauneagre har været den højest liggende Del af Terrænet, hvor der i fordums Tid har været en Baunehøj. Tvedestykkerne har ligget helt ude ved Møllebækens Sammenløb med Susaaen, Aaholmen ligeledes, Tovekjær, Luudshøj og Galderød er Navne, som vi hverken ved Betydning eller Beliggenhed af. Et ægte Udslag af folkehumoren

er et Navn som Sultenside; om det eksisterer nu, véd vi ikke; der staar i Optegnelserne til Matrikullen 1688, at denne Jord er „vog aur jord“, hvilket skal udlægges: „vov“ : da arlig Havrejord, rød Leer, Grus og kold Grund, 15 Mars Hvile. Navnet har sikkert ikke været nogen daarlig Betegnelse for disse Agres Kvalitet og Qdeevne.

I Byens tredje Daa — Tværstovsmarken — fandtes et Par Navne som Dyrsti-Stumper og Dyrsti, der fortæller om en af Datidens Plager: Vildtets Hærgen paa Bondens Marker. Betegnelsen Smedestykkerne fortæller om en Standsperson i den gamle Landsby. Smeden er ogsaa nu til Dags en agtet Person, men i gamle Dage var han en Mand af særlig Unseelse; han kurerede Kræet for Smaafejl, og Smedien var et godt Samlingssted for Gadens Nyheder. Liungvraa betyder vel noget i Retning af Lyngfrogen og minder om en Tid, da ogsaa Jyllands Hedeplante fæstede Rødder i Sjællands Jord. Steen-

spild er et Navn, der fortæller om stor Stenrigdom (Navne med „Sten“ er i det Hele taget jævnligt tilbageværende Betegnelser for de gamle Agerstifter). Tyveleds-Stykkerne fortæller vel om et Sted ved et Led, hvor Gavtype ved en eller anden Lejlighed har gjort sig bemærket.

Det kan godt være, at en eller anden stedkendt Mand kunde give Oplysninger om disse gamle Ageres Beliggenhed. Men disse gamle Navnes Tid er nu ellers omme. I Testrup fik de deres første Stød, da Markfællesskabet ophørte og Markerne i 1793 udstiftedes.

I denne forbindelse kan det være værd at nævne, at der i gammel Tid var et Vadested over Aaen mellem Testrup og Aversi. Den nordligste Gaard i Testrup havde forpligtelse til at holde et Par Heste, som skulde være rede, naar Vejfarende skulde „svømmes“ over Aaen. Vadestedet eksisterede efter stedlige folks Udsagn til 1842.

Testrup havde stiftet Ejere adskillige Gange. I den tidlige Middel-

alder hørte det en Tid til Skovkloster (Herlufsholm), senere hørte Byen dels til Ringsted Kloster, dels til Roskilde Domkirke; det var i Gøjstlighedens Glanstid. Den efterfulgtes af Herremændenes. Endnu i 1664 laa 12 Gaarde til Herregaarden Ringsted Kloster, medens de øvrige Gaarde havde forskellige Ejere. Faa Aar efter kom 8 Gaarde til Assendrup. I 1698 var det lykkedes den berygtede Kongeyndling Adam Levin Knuth, der ejede Gisselfeld og Assendrup, at faa samlet alle Byens Gaarde under sig. Og efter den Tid hørte Byen til Gisselfeld, og dens Beboere maatte i en Aarrække gøre Hoveri paa Heseede Gaard, der var bygget paa en nedlagt Landsbys Sted og hørte under Gisselfeld.

Skuderløse havde endnu i 1664 to Selvejere, noget ret enestaaende for den Tid. Byen hørte en Tid til Gisselfeld, men kom fra 1664 til Holmegaard.

Ved Tustrups Udskiftning blev den Præsten i Uversi-Tustrup hidtil til-

lagte Annergaard flaaet sammen med en anden Gaard i Byen samt med 86 Tdr. Land fra Usendrup Hovedgaard, og deraf dannedes Gaarden Henriettelund, der oprettedes ved Bevilling af 27. Januar 1795. Denne Gaard gaves i Arvefæste til den tidligere Godsforvalter paa Bisselfeld, Kammerraad Neergaard, der var en dygtig, men strig Mand.

Markfællesskabets Ophævelse betyder den ny Tids frembrud. Bonden, Jorddyrkeren, voger atter frem til den smukke Plads i Samfundet, som hans Kald berettiger ham til at indtage. Gode Aar i Aarhundredskiftets sidste Aar gav økonomisk Grundlag for Opgangen, Skoleloven af 1814 gav Grundlag for Oplysningen, Selvfølelsen vorede og Arbejdslysten med den.

Hoveriets sidste Udskættelse i fyrerne og Svingplovens Indtog paa de danske Marker gav det næste Stød fremad, og saa kom den fri forfatning. Fra denne Egn er Navne som Anders Larsen og

Niels Pedersen og Chr. Nielsen kendte fra vort offentlige Livs førstetid.

Andelstiden, der begynder i de politisk bevægede Aar i 80'erne, betyder det sidste store Omslag. Midt i den Udvikling befinder vi os nu.

Vi skal til Sammenligning fremdrage et Par Tal, der fortæller, hvad hele denne Udvikling, Udskiftningen og senere Udstykningen har betydet.

I 1755 blev der i Tøstrup holdt følgende Husdyr, som sammenlignes med Tallet i Aaret 1914:

1755:	1914:
184 Heste	229 Heste
60 Køer*)	1011 Køer
94 faar	15 faar
99 Svin	1583 Svin

De to Hovedtal — Køerne og Svinene — fortæller om Andelsfagens frembrud, faarenes forsvinden fortæller om Hjemmepro-

---

*) Maaske dog noget lavere end sædvanligt paa Grund af Køegpestens begyndende Hærgen.

duktionens Ophør. Blot paa de sidste 20 Aar er der her sket en mægtig forandring. For Tøstrup-Studerløse stiller Tallene sig saaledes:

1893:	1914:
314 Heste	431 Heste
1360 Køer	1948 Køer
242 faar	47 faar
1142 Svin	2828 Svin
64 Geder	59 Geder

Hvor de Gamle havde Bystævnet paa Gaden, har vi Sogneraads- og foreningsmøderne i Forsamlingshuset. Vor Tid er foreningstiden. Paa Grundlag af de nyeste Oplysninger, som Statistisk Departement velvilligt har overladt os, kan vi oplyse, at Medlemstallet i landøkonomiske foretagender og foreninger i Tøstrup-Studerløse i 1914 var følgende:

- 143 i Andelsmejeri.
- 143 i Andelslagteri.
- 23 i Egsalgsfreds.
- 28 i Kontrolforening.
- 23 i Hesteavlsforening.
- 11 i Kvægavlsforening.

Sammeligner vi da sluttelig den Befolkning, der levede i Tøstrup for 150 Aar siden, og den, der lever der nu, vil vi faa Vidnesbyrd om en forbausende Udvikling.

I 1764 var der i Tøstrup 21 Gaardmænd og 4 Husmænd eller ialt 25 selvstændige Husstande med Jord.

I 1914 var der

1 Proprietærgaard.

26 Gaarde med over 3 Tdr. Htk.

28 Parcelsteder med fra $\frac{1}{2}$ til 3 Tdr. Htk.

29 Huse under $\frac{1}{2}$ Td. Htk.

42 „ med Have.

---

126 Husstande.

Dette giver altsaa forholdet 1—5; helt udtømmende er denne forklaring ikke til Bedømmelse af Befolkningsforholdet; Husstandene har den Gang i mange Tilfælde været større, idet de Gamle blev boende paa Aftægt paa Gaardene, medens de nu meget hyppigt bygger sig Villa med Have. Og det tør ogsaa antages, at vor Fortegnelse fra 1764 ikke er helt udtømmende.

fra Skuderløse har vi en Opgørelse af Gaardenes Tal fra 1684 (ikke Husene); der var da 17 Gaarde, men 3 af disse var dobbelte Gaarde d. v. s. fællesgaarde for 2 familier, saaledes at Gaardmændenes Tal var 20; hvor mange Husmænd der var, er ikke opgivet.

I 1914 — altsaa 250 Aar efter — var Tallet i Skuderløse:

19 Gaarde med over 3 Tdr. Htk.

30 Parcelsteder med fra $\frac{1}{2}$ til 3 Tdr. Htk.

23 Huse under $\frac{1}{2}$ Td. Htk.

54 „ med Have.

126 selvstændige Husstande.

Altsaa nøjagtigt det samme Tal som i Tøstrup.

Om folketallets Udvikling ved vi saa meget, at det i 1801 i hele Kommunen var 548, i de næste 40 Aar steg det kun 123 til 673, 40 Aar efter (i 1880) var det 1125 — nu er det 1133. Thi nu har det i mange Aar været Byerne — Købstæderne og Stationsbyerne —, der tog Hovedtilvæksten.

— — Og hermed har vi sluttet
Turen gennem Sydøsthjørnet af
Sorø Amt og langs den øvre
Susaa.
